

Thure Stenström

Ingemar Hedenius, Kierkegaard och Sofokles

När Ingemar Hedenius avled 1982, skrev Ann-Mari Henschen-Dahlquist den 3 maj en dödsruna i *Uppsala Nya Tidning* under rubriken ”En av Sveriges stora intellektuella”. Formuleringen är träffande. Vid förra seklets mitt nära nog dominerade Ingemar Hedenius, vid sidan av Herbert Tingsten och min egen lärare Victor Svanberg, den intellektuella scenen i Sverige. För många av oss som då var unga kom trion att ingripa starkt i vår åsiktsbildning, antingen vi sedan instämde i eller protesterade mot vad de hade att säga. Efter Hedenius död har det skrivits en lång rad doktorsavhandlingar om honom, men flertalet har behandlat hans kristendomskritik. Hans rika estetiska intressen och allt han skrivit om musik, skönlitteratur och konst har däremot inte gjorts till föremål för mer inträngande studier. Bara i Svante Nordins biografi ägnas området en mer samlad men fortfarande summarisk uppmärksamhet. Jag hade tänkt att i denna föreläsning söka belysa ämnet och vill förutskicka, att huvudsynpunkterna rätt mycket överensstämmer med dem jag anlägger i en bok som jag har under arbete.¹ Av tids- och utrymmesskäl får jag likväl här begränsa mig till den sektor som ligger mig närmast, nämligen skönlitteraturen, och väljer då att uppehålla mig vid företrädesvis två diktare, Kierkegaard och Sofokles. Om hans relationer till den klassiska musiken och konsten kunde lätt liknande föreläsningar hållas. Men innan jag går in på ämnet, först några ord om min personliga relation till föremålet för dagens symposium.

*

Ingemar Hedenius lämnade professuren i praktisk filosofi i Uppsala år 1973. Under åren 1971–1993 innehade jag vid samma universitet en av lärostolarna i litteraturvetenskap. Det betyder, att under hans två sista tjänsteår och mina två första satt vi som kolleger i samma sektion och samma fakultet. Men redan dessförinnan, under min doktorand- och

¹Partiet om Kierkegaard återgår i enskildheter också en på en föreläsning som jag 1992 höll i Søren Kierkegaard Selskabet i Köpenhamn under titeln ”Ingemar Hedenius och Søren Kierkegaard – ett kärleksförhållande”.

docenttid, brukade vi ofta råkås både på Carolina Rediviva och på Villavägen 7, där hans och mitt ämne på den tiden hade gemensamma seminarielokaler och där vi sågs praktiskt taget dagligen. Både under vår aktiva tid som professorer och sedan han blivit emeritus, träffades vi allt som oftast också på den sommarens ö som för oss båda heter Gotland.

Det bör från början understrykas, att jag inte tillhörde Ingemar Hedenius närmaste vänkrets. Till avståndet bidrog redan åldersskillnaden, jag var ung och han var gammal och etablerad, när vi lärde känna varandra. Den vördnad och respekt, gränsande till fruktan, som omgav honom bidrog inte till att minska avståndet. På det hela taget gäller dock, att vi upprätthöll inbördes goda relationer. Aldrig någonsin kan jag påminna mig, att vi råkade i konflikt. Att jag som medarbetare i *Svenska Dagbladet* representerade en mer kulturkonservativ linje än han föranledde till exempel aldrig några öppna kontroverser.² Inte ens att jag som litteratur- och idéhistoriker skrev två digra böcker om existentialismen, en om den kontinentala traditionen från Kierkegaard till Sartre och en annan om mottagandet och inflytandet i Sverige, sådde någon split mellan oss. Naturligtvis ogillade Ingemar mitt ämnesval och tyckte, att jag kunde ha ägnat mig åt ett mer fruktbart ämne. Men om detta någon gång föranledde muntert gnabbande, åstadkom det aldrig blodvite.

Framför allt var det tre stora intressen som förenade oss och som vi ofta utbytte tankar om, Søren Kierkegaards författarskap, den klassiska musiken³ och – sist men inte minst – hans mycket älskade sommarprovins och tillika min hemprovins, Gotland. Vi ägde sommarhus i grannsocknar på ön och badade ibland vid samma badstrand Ängmansviken, som ligger just på gränsen mellan Östergarn och Kräklingbo. För en utförligare redovisning av mina minnen av personen Ingemar Hedenius, mitt förhållande till honom och den Uppsala- och Gotlandsmiljö, som vi båda vistats och verkat i, hänvisar jag i övrigt till mina memoarer *I alma maters tjänst. En Uppsalaprofessor ser tillbaka* (2004, Atlantis).

*

²Vid ett tillfälle, då vi råkade promenera tillsammans på Thunbergsvägen, uttryckte han avund över att jag tilläts utbreda mig i *Svenska Dagbladets* spalter, medan Olof Lagercrantz portförbjudit honom i *Dagens Nyheter*. Jag föreslog honom att ringa Leif Carlsson, som då var kulturchef på *SvD*, och erbjuda denne sina tjänster. Jag var säker på att Leif, som var en hängiven beundrare av Ingemar, skulle ta emot honom med öppna armar, och antydde att hans inträde i *SvD* borde kunna ge Lagercrantz önskvärd gallfeber. Ingemar fann förslaget mycket tilltalande, men till något förverkligande kom aldrig planerna.

³Han var som bekant framstående flöjtist. I unga år trakterade jag orgel och piano och avlade en organist- och kantorsexamen samt är på gamla dar fortfarande aktiv som cembalist.

Jag övergår så till att berätta en rolig historia. Ingemar Hedenius inbjöd mig en gång att med honom på Filosofiska institutionen hålla ett seminarium om ett avsnitt ur Martin Heideggers *Sein und Zeit*. Som väntat ondgjorde sig Ingemar över Heideggers filosofi, vilken han fann abstrus och pretentiös och betecknade som svårbegriplig eller rentav obegriplig. Jag sökte efter förmåga försvara texten med att den trots allt förmedlade en suggestiv bild av människans utsatthet i dödens skugga, av ungefär samma slag som den man kan finna i mycken modern poesi. Då hördes Ingemar upphäva sin gnälliga röst: ”Ja, du säger att den där Heidegger är så bra som poet. Men inte är han lika bra som Johan Ludvig Runeberg, inte!” Det gör knappast historien sämre, om man vet att Runeberg med sin nationalpatriotism och döds kult tillhörde Ingemars genuina hatobjekt.

Om Ingemar Hedenius hyste stark motvilja mot en sentida existentialist som Heidegger eller diktarfilosofier som Sartre och Camus, var hans inställning en helt annan till vissa äldre diktarfilosofier som Schopenhauer, Nietzsche och Kierkegaard. För dessa sistnämnda tre hyste han en stark beundran, och med dem umgicks han nära nog som själsfränder och ständiga följeslagare. Inte så att han svor på allt vad de sagt. Men han uppskattade dem för deras vitala språkkonst och för deras allvar i umgänget med livsproblemen. Hans beläsenhet i deras skrifter var häpnadsväckande. Jag vet mig sällan ha påträffat någon i Uppsala som med samma lätthet kunde citera ur Kierkegaards viktigare skrifter. Hans beundran för Kierkegaard saknade gräns, och min var knappast mindre. På Carolinas trappa, där vi ibland tog gemensam vilopaus, brukade han utbrista: ”Ja, vid sidan av Kierkegaard är vi ju alla bara enkla folkskollärare!”

Det intressanta är nu, att Ingemar läste de nämnda filosoferna (Schopenhauer, Nietzsche och Kierkegaard) först och främst som diktare, som skönlitterära författare, men alls inte som professionella filosofer. Som fackfilosofer ansåg han dem betänkliga, ofta logiskt bristfälliga eller på annat sätt undermåliga. Men som diktare ansåg han dem fascinerande och fängslande, ja – i vissa fall – geniala. När han under läsåret 1968–69 vistades som gästprofessor vid Wayne State University i Detroit i USA – det var under samma år som jag själv undervisade i skandinavistik och komparativ litteratur vid Harvard – riktade jag ett brev till Ingemar. Jag frågade honom då, hur han först hade kommit i beröring med de nämnda diktarfilosoferna. Han besvarade mina frågor mycket vänligt i ett svarsbrev, som jag äger i original och som numera också finns tillgängligt i kopia i Hedeniusarkivet i UUB.⁴ Jag återger ur brevet här följande:

⁴Brev från Ingemar Hedenius till förf. den 12 nov. 1969. Ingemar bevarade i stor utsträckning kopior på sina egna brev till olika adressater, vilket förklarar Hedeniusarkivets rikhaltighet i fråga om brevmaterial.

Hägerström kände till Kierkegaard och var däri olika övriga samtida universitetsfilosofer. Över huvud taget var Hägerström mycket intresserad av de s.k. livsåskådningsfilosoferna, men kanske mera av Nietzsche än någon annan. Från privata samtal med honom minns jag mycket väl hans beundran för Nietzsche och Schopenhauer. [...] Mitt eget intresse för Kierkegaard, Schopenhauer och Nietzsche väcktes av Gunnar Oxenstierna (docent i teoretisk filosofi, död 1939). I likhet med övriga Uppsalafilosofer (utom Hägerström) torde Oxenstierna aldrig ha nämnt någon av de tre på ett positivt sätt i sin undervisning. Det var genom samtal, som jag övertog något av hans fascination för dem och började läsa deras skrifter och fortsätter alltjämt därmed. [...] Han (Oxenstierna) var en man som läste på allvar och tog allvarliga saker allvarligt, en sällsynthet och dock ett nödvändigt villkor för att alls vara något annat än en murvel i förhållande till litteraturen. Han kunde bli gripen utan att ett ögonblick vackla i sitt högt utbildade kritiska förstånd. Han var en av de okonventionellaste personer jag någonsin träffat, okonventionell också i sitt förhållande till de tre livsåskådningsfilosoferna, som på ett ofta dumt sätt ringaktades av fackfilosoferna och som han läste på sitt eget sätt. Honom har jag lärt mycket av.

Brevet ger besked om att den så kallade livsåskådningsfilosofin inte uppmärksammades nämnvärt i den reguljära filosofiundervisningen i Uppsala under Hedenius studietid men däremot och likafullt gärna lästes av lärarna på fritiden. Det fanns sålunda en underström av exempelvis Kierkegaardintresse också i lägen, då man inte riktigt ville vidkännas Kierkegaard som en vetenskapligt arbetande tänkare. Hos Hedenius själv möter vi just denna klyvnad, tillräckligt intressant för att erbjuda utgångspunkt för denna föreläsning.

Innan vi går vidare bör inflikas, att Hedenius litterära intressen var vidsträckta. Ifall man mer allmänt önskade belysa hans litteratursmak, skulle det bli nödvändigt att nämna också många andra diktare, som här måste förbigås. Till hans favoriter hörde exempelvis Dostojevskij, Flaubert, Tolstoj, Ibsen och Kafka liksom sen- och samtida nordiska diktare som Almqvist, Vilhelm Ekelund, Johannes Edfeldt, Rabbe Enckell, Gunnar Ekelöf, Sandro Key-Åberg, Tage Aurell, Arnulf Överland och Tora Dahl. Ingemar Hedenius hyste alltså ett genuint intresse för skönlitteratur och skrev, inte för intet, själv lyrik. Med all rätt fasade han för den dag, då våra fackfilosofer blir så avancerade i logik, språkanalys och kunskapsteori, att de inte längre förmår att skilja på Dostojevskij och Kalle Anka.

*

”Det förefaller ofrånkomligt, att Kierkegaard är Nordens utan jämförelse största prosaförfattare. Vem skulle göra honom den rangen stridig?” Med

denna deklaration inleder Hedenius sin essä ”Om Sören Kierkegaard” i *Ord och Bild* 1964, den omtrycktes senare i essäsamlingen *Om stora män och små* (1980). Och han tillägger:

Att läsa honom betyder att möta det enastående geniets rikedom och kraft, att stimuleras av en överväldigande intensitet och originalitet. Men också att bli gripen. Få har varit personliga som han. Förståelsen för hans författarskap blir på nästan varje punkt en förståelse för diktaren själv, av den människa som var Sören Kierkegaard. Ibsen kan man ha allt utbyte i världen av utan att stort fråga efter vem han var. Att läsa Kierkegaard är omedelbar beröring med en människa, en människa vars utstrålning är så stark, att det till sist kan kännas omöjligt att befria sig från honom. (*Om stora män och små*, 1980, s. 74)⁵

Varifrån kom denna stora beundran och starka fascination? Vi vet alla, att Hedenius normalt avskydde teologin och underkände kristendomens gudsbegrepp. Hur kommer det sig då att han likväl var så betagen i Kierkegaard? I sin egenskap av teolog, filosof och skönlitterär författare satsade ju Kierkegaard snart sagt hela sin livsgärning på att förkunna just kristendom. Inte ens i sitt estetiska författarskap gjorde han något annat.

När Svante Nordin i *Ingemar Hedenius. En filosof och hans tid* (2004) åtar sig att förklara ateisten Ingemar Hedenius paradoxala förkärlek för trosvitnet Kierkegaard, anger han först och främst två huvudorsaker:

Det som drog Hedenius till Kierkegaard var dennes uppror mot borgerligheten, ett uppror som liknade hans eget, ehuru det var så mycket mer radikalt. Kierkegaards avsky för kulturlivet och konventionerna i guldålderns Danmark kunde Hedenius förstå och överföra till sin egen omgivning. Kierkegaards ”kyrkostorm”, hans stora kampanj mot danska kyrkan, dess präster och teologer, skulle Hedenius rent av efterbilda, låt vara under helt andra förtecken. Hos den danske författaren kände han igen sitt eget tungsinne, sin egen oförmåga att acceptera världen sådan den är. (s. 119)

Utan att alls ifrågasätta giltigheten av dessa faktorer – sympatierna med kyrkostridens Kierkegaard och inlevelsen i den danske diktaren tungsinne är otvivelaktigt mycket viktiga – får man kanske tillstå, att förklaringen är något för summarisk för att vara fullt tillfredsställande. Den som önskar ett mer uttömmande svar, tvingas ta också andra komponenter i beaktande.

*

Ingemar Hedenius första större essä om Kierkegaard återfinns i tidskriften *Tiden* 1944. Också den bär – fastän den eljest alltigenom avviker från den nyssnämnda, senare uppsatsen i *Ord och Bild* 1964 – titeln ”Om Sören

⁵Citering sker här efter *Om stora män och små*. Men ordalydelsen är densamma i *OoB* 1964.

Kierkegaard". Troligen har 1944 års studie tillkommit som en reaktion på Johannes Hohlenbergs monografi över Kierkegaard, vilken 1943 hade översatts till svenska av Sven och Karin Stolpe. Den kritiska granskningen av Hohlenbergs bok upptar i själva verket hela den senare delen av essän. Tro och vetande-debatten hade 1944 ännu inte kommit i gång, men den väntade alldeles bakom knuten. Man anar, att Hedenius redan nu befinner sig på krigsstigen. Läser man *Tiden*-essän en smula uppmärksam, skall man också finna, att Hedenius går nästan direkt på den centrala fråga, som från första början fångade, fascinerade och förbryllade honom: Kierkegaards häpnadsväckande förmåga att kunna dyrka en grym och brutal kristen Gud! Låt oss citera inledningen:

Det märkvärdiga geniet Kierkegaard har inte förlorat förmågan att fascinera sin eftervärld, och det skall väl dröja länge innan så sker. Hans verk är koncentrerat på en enda fråga och just all livsåskådnings grundproblem: hur man skall leva, vad slags tro man skall bygga sitt liv på och ta konsekvenserna av. Redan den monomana koncentrationen på denna fråga fascinerar. Därtill kommer Kierkegaards lösning, som också alltid är en och densamma: kristendomen i dess oförnuftigaste och grymmaste, dess mest kulturfrämmande, asociala och livsfientliga form.

Betraktad med friska ögon är Kierkegaards Gud en ond ande. Hans skoningslöst hårda krav ligger bortom all mänsklig reson och rättvisa. Av Abraham fordrade han en kvalificerad ogärning: att vilja slakta Isak. Av andra har han krävt, att de skulle leva helt utanför samhället, torteras och slås ihjäl till hans ära. Av alla människor begär han, att vi skall lida, ja, pinas övermåttan genom att försöka likna Jesus och älska Gud. Ingen kan fylla hans krav, fastän att fylla dem är det enda viktiga som finns. Allra minst ligger det i kyrkans och den vanliga kristenhetens förmåga eller ens avsikt att göra det. Något av det djupaste uppbyggliga i kristendomen finns gömt i tanken, att mot Gud hava vi alltid orätt.

Gud straffar också med oemotståndlig kraft och grundlighet, stundom kollektivt för enskilda brott enligt principen om fädernas missgärningar. Helighet och förtappelse har ingenting att göra med rätt och orätt i vanlig mening. På samma gång är Gud all god gåvas givare, i det att han av princip endast handlar av kärlek, och ingen utom han kan visa verklig kärlek. Givetvis får detta, som Kierkegaard själv framhåller, inte förstås som om ordet "kärlek" skulle ha någon av sina normala betydelser, när det är fråga om Gud.

Denna tro utvecklar Kierkegaard på ett sätt, som torde vara enastående i sin blandning av osund sensualism och asketiskt självplågeri, romantisk förhävelse och vällustig självförnedring, djup livsleda och forcerad, ofta hånfull uppsluppenhet, förskräckelse för Gud och devot fromhet – men först och sist förtvivlan, ångest. (*Tro och vetande*, 1949, s. 333 f)⁶

⁶Här och i det följande sker citering efter *Tro och vetande*. Men ordalydelsen är densamma redan i *Tiden*-uppsatsen 1944.

Av citatet framgår tydligt, att Hedenius känner stark motvilja mot Kierkegaards gudsbild och finner dennes gudskyrd avskräckande. Men man anar, att det samtidigt finns förtjänster som döljer sig mitt i allt det förkastliga. Kierkegaard tar till att börja med livsåskådningsfrågan på tillbörligt allvar, ”hur man skall leva, vad slags tro man skall bygga sitt liv på och ta konsekvenserna av”. Han är vidare tillräckligt redbar för att beskriva kristendomen sådan den verkligen är, hederlig nog att inte blanda bort korten och göra kristendomen mild eller behaglig, rationell eller på annat sätt salongsfärdig. Kierkegaard skildrar kristendomen som just så grym och omänsklig, så upprörande absurd och bortom allt förnuft som den enligt Hedenius rätteligen måste anses vara – nämligen under förutsättning att man läser Bibeln efter bokstaven och inte omtolkar den välvilligt, det vill säga läser den selektivt, förmänskligar eller moderniserar den. Så här kan det låta:

Att den högsta makt, som styr, straffar och frikänner och som binder den enskilde med fruktan och bävan, är övernaturlig och arbetar efter principer helt bortom mänsklig godhet och rättvisa, den läran ingår verkligen i all äkta kristendom. (s. 336)

Bekännaren Kierkegaard har sålunda den obestridliga förtjänsten av att veta vad äkta kristendom är, när han pläderar för ett kristet liv: han anammar en absurd och mot allt sunt förnuft stridande verklighetsuppfattning, han rekommenderar lidandet som livsform och manar oss att följa Jesus efter i ensamhet, lydnad och lidande, ända därhän att man som kristtrogen är beredd att ”dö bort från världen”, han hyllar övernaturliga makter som kränker alla våra mänskliga föreställningar om godhet och rättvisa. Men han gör detta konsekvent och intill det bittra slutet, kompromisslöst och utan försök till harmoniseringar.

Men när så Kierkegaard sedan tillfogar det för honom själv angelägna kravet, att vi också skall kapitulera inför den kristna paradoxen, obetingat godta den, tro på det absurda just därför att detta ligger utanför vår fattningsförmåga, kasta oss ut på 70 000 famnars djup i hopp om att det bär, då kan Hedenius givetvis inte vara med längre. Mot en sådan förnuftets kapitulation värjer han sig med eftertryck. Likafullt fortsätter Kierkegaard att fascinera honom, något som uppenbarligen förorsakar honom problem, både estetiska och moraliska. För att rädda Kierkegaards status, blir han tvingad till en radikal förvandlingsakt.

Förvandlingsnumret tillgår på följande sätt. Hedenius upphör att läsa honom som teolog och övergår i stället till att läsa honom som diktare! Och i och med detta byter texten så att säga förtecken. Mycket av det som förut var motbjudande blir nu tilltalande, mycket av det som tidigare tedde sig fränstötande blir nu tilldragande. Om Kierkegaard är rosen-

rasande och galen som teolog, är han likafullt en ordkonstens mästare och som sådan verkningsfull och suggestiv. Ty som diktare har Kierkegaard rätt att tillåta sig lite av varje, till exempel ohållbara generaliseringar. Eller, som det heter ordagrant:

Men ur konstnärlig synpunkt – och den synpunkten blir till sist den väsentliga, när den gäller en författare av detta slag – är den förnuftsvidriga generaliseringen inte något fel. Tvärtom kan den inte tänkas bort ur Kierkegaards verk utan att detta skulle förlora något väsentligt av sin genialitet och sin suggestiva kraft. (s. 343)

Visst skulle man kunna tänka bort det religiösa perspektivet ur Kierkegaards författarskap, anser Hedenius. Men då skulle också den speciella Kierkegaard-upplevelsen gå förlorad, själva egenarten, det som gör denna lektyr så överväldigande och gripande. Hedenius magistrala och obarmhärtiga slutsats blir: ”En förutsättning för att man skall ha utbyte av Kierkegaard är att man *inte* tror på honom. Det är också den enda försvarliga inställningen – även bortsett från det sakförhållandet att man knappast kan hänge sig åt honom utan att ta skada till sin själ” (s. 345). Tokigt som tänkande, ohållbart som etisk teori, stolligt som teologi och överhuvud taget som lära men icke desto mindre helt fascinerande och fullkomligt genialt som skönlitteratur, så kan man sammanfatta ateisten Hedenius försök att komma till rätta med det motspänstiga fenomenet Kierkegaard.

*

I Ingemar Hedenius ansvarsområde som professor i praktisk filosofi ingick bland flera andra åligganden estetiken som ett särskilt moment. Men sin främsta tankekraft ägnade han inte åt estetiken utan åt moralfilosofin, religionsfilosofin och rättsfilosofin. Inom estetiken har han veterligen aldrig presenterat någon genomförd teori, åtminstone ingen i större skala. Men han har på flera ställen presenterat fragmentariska utkast till estetiska teorier – detta gäller såväl för musiken och bildkonsten som för litteraturen. Och det kan för vårt resonemang vara givande att påminna om några av de huvudpunkter han brukar anse giltiga för ordkonstverket.

I sin installationsföreläsning vid Uppsala universitet och i flera senare sammanhang uppehöll sig Hedenius gärna vid sanningsvärdet i fiktiva framställningar.⁷ En smula förenklat och populärt uttryckt, gjorde han

⁷Se särskilt ”Om sanning i skönlitteraturen” (i *Filosofiska studier tillägnade Konrad Marc-Wogau* den 4 april 1962, (1962) ånyo publicerad i *Fem studier i praktisk filosofi* (1964) och omtryckt i *Om människans moraliska villkor* (1972), ”Ren och oren konst. Om konstens tredje dimension”, först tryckt i *Hörde Ni?*, 1951:5, sedan omtryckt i *Fyra dygder* (1955), samt ”Konst och skönhet”, i *Om människans*

skarp åtskillnad mellan de faktaomdömen vi håller oss med i vardagslag och diktens påståendesatser. (Ett besläktat resonemang förde han ibland rörandeolikheterna mellan vad han kallade ”påståendesanning” och ”upplevelsesanning”, vilka var och en fordrar olika verifieringsmetoder).⁸ Låt oss ta ett teoretiskt påstående som detta, ”vatten fryser vid minus en grad”. Satsens sanningsvärde går att fastställa, helt enkelt genom att man ställer ut ett glas vatten i angiven temperatur och ser om det fryser. Men välj så ett annat omdöme, förslagsvis den första meningen i Strindbergs *Hemsöborna*: ”Han kom som ett yrväder en aprilafon med ett höganäskrus hängande i en svångrem kring halsen”. Går denna sats att verifiera? Nej! Går den då att i stället falsifiera? Svar: nej. Ingemar skulle ha kallat den för en ”logiskt öppen sats”. Diktens påståenden utgörs ofta av just sådana ”logiskt öppna satser”. Diktens sanningar är, åtminstone i regel, därmed inte ordinära sanningar *om* livet men kan likafullt ändå vara sanningar *mot* livet. De sistnämnda har sitt intresse som belysningar eller bilder av hur livet skulle kunna vara beskaffat. Det föreligger inget skäl att avstå från sådana skildringar, om vi har nöje, behov eller glädje av dem, även om vi inte tror på deras sanningsvärde i bokstavlig eller teoretisk mening. De kan nämligen ge underlag för våra drömmar, strävanden och fantasier på ett ofta värdefullt sätt.

I uppsatsen ”Livsåskådning” i boken *Om människans moraliska villkor* (1972) heter det:

Vi kan inte tro på dessa tänkare (Schopenhauer, Nietzsche, Kierkegaard) så som vi tror på vetenskapliga teoretiker och inte heller kan vi underkasta oss deras ofta besynnerliga moraliska föreskrifter. Vad vi kan göra är att tillägna oss deras svar på själva livsåskådningsfrågan, att sjunga deras melodier. (s. 326)

Att ”sjunga deras melodier” har, så tänker sig Ingemar Hedenius saken, det goda med sig att sången eller nynnandet vidgar vårt erfarenhetsregister som läsare och lär oss, hur andra människor kan känna och tänka. Diktens påståenden kan mycket väl vara inspirerande, tröstande, upp-

---

moraliska villkor (1972). Givande är vidare ”Om praktisk filosofi”, första gången tryckt i *Prisma*, 1948, häfte 3; i bearbetad form presenterad som installationsföreläsning vid Uppsala universitet den 13/3 1948 och återgiven i *Fem studier i praktisk filosofi* (1964) liksom i *Sju studier i praktisk filosofi* (1968) samt även tryckt i *Om människans moraliska villkor* (1972). Vidare bör nämnas ”De nutida och konstverkets auktoritet” i *Om dödshjälp och andra essäer* (1964). Även avsnitt av uppsatserna ”Att välja livsåskådning” respektive ”Det bibliska arvet” i *Att välja livsåskådning* (1951) ger viktiga belysningar av begreppet sanning i dikten.

⁸Se t.ex. bemötandet av Erik Hjalmar Linder resp. Bertil Malmberg i uppsatsen ”Intellettets tvångströja m.m.”, *Att välja livsåskådning* (1951), s. 232 ff, särskilt s. 236 f och där anförd not.

byggliga och lärorika, även när de innehåller logiska motsättningar eller eljest strider mot förnuftet. Kränkningar av motsägelselagen skall vi inte godta, om vi möter dem i filosofin eller teologin. Men om kränkningen förekommer i dikningen, i konstverket, kan felet tvärtom förvandlas till en konstnärlig finess. Diktningen ger oss, brukade Ingemar Hedenius föredra att uttrycka det, "bilder av livet". Dessa bilder fyller vårt irrationella begär att finna svar på de eviga frågorna, ger oss överblick över livssammanhanget. Ibland skymtar hos honom rentav tanken, att man i dikten och den estetiska upplevelsen kan finna utlopp för ett religiöst behov (om man har ett sådant), något som fackfilosofin eller kyrkorna i regel förmenar oss. Emellanåt antyder Hedenius, att han själv i den stora konstnärliga upplevelsen har kunnat finna något som närmar sig religiös andakt, försoning, befrielse.⁹

Det är när man bekantat sig med dessa viktiga element i Hedenius estetiska uppfattning som man lättare förstår, hur han äger ett slags alibi för att beundra Kierkegaard. Det föreligger, vilket lätt inses av det sagda, inga teoretiska hinder för att starkt uppskatta en diktare, vars lära man finner både intellektuellt och moraliskt stötande. När så denna förutsättning väl är godtagen, ligger fältet fritt för en närmast oreserverad beundran. Och då har Kierkegaards skrivsätt, genom sin storartade variationsrikedom och sin exempellösa intensitet, förmågan att ytterligare förhöja njutningen:

Som konstnär är han suverän i sitt fack. Han förstår sig lika bra på lyrisk innerlighet och deklamatorisk kraft, elak satir och gripande självbekännelse, realistisk iakttagelse och spetsfundig dialektik. Nästan allt av honom har också en oefterhärmlig, närgående ton som är hans egen. Med sin överlägsna språkkonst och sitt utstuderade psykologiska skarpsinne utför Kierkegaard konststycket att göra sin förvridna livsstämning suggestiv i samma takt som han själv understryker dess absurditet. Tilldragande genom att vara frånstötande, det är denna förkunnelses modell. Allt detta fascinerar, bl a genom det inslag av satanisk demoni som ligger däri. (*Tro och vetande*, s. 334)

*

Ett utmärkande inslag i Hedenius Kierkegaard-exeges, det gäller kanske i synnerhet 1964 års uppsats, är den starka inlevelsen, en inlevelse som gränsar till självidentifikation. Man märker inslaget kanske inte genast men däremot om man noga avlyssnar och väger ordalagen. Hedenius jämför oavslåtligen sina egna ångestreaktioner med Kierkegaards, mäter sin egen förtvivlan mot dennes, hyser den största förståelse för Kierkegaards förfallsteorier och djupa pessimism och är – hisnande tanke! –

⁹Jfr till exempel *Tro och vetande*, s. 38 ff.

nästan pojkkäktigt glad över att inte överträffa Kierkegaard i fråga om galenskap. Han tycker sig förstå och hysa medkänsla med krymplingen, den vanskapte och höftskadade Kierkegaard, vars otympliga kroppshydda utgör ett ständigt föremål för gatpojknarnas glåpor och omgivningens gyckel men som i själva verket är ett geni mitt i en köpstad av banala medelmåttor, förlästa professorer och korrumperade småborgare. Man anar, hur Hedenius här så att säga speglar sig i Kierkegaards belägenhet.

Otvivelaktigt känner han också igen sig, däri har Nordin rätt, i Kierkegaards rasande angrepp på statskyrkan och gillar helt och fullt dennes yrkande på att statskyrkan bör avskaffas. Han uppskattar angreppen på samtidens hegeliantsk färgade teologi, den som vill göra kristendomen begriplig, behaglig, jag var nära på att säga kristet-humanistiskt tandlös och salongsfälig.

Utän tvivel identifierar han sig särskilt starkt med Kierkegaards djupa tungsinne och melankoli. Ty detta svarar mot hans egen dominerande livsstämning. Och givetvis dröjer han vid Kierkegaards stora äkthet och redlighet, att denne förväntar sig att man skall leva som man lär och lära som man lever. ”Ganske simpelt, jeg vil Redelighed!”, utropade ju Kierkegaard i ett av sina sista inlägg i *Fædrelandet* under kyrkostriden.¹⁰ Med sin notoriska upptagenhet av sanningslidelsens, förställningens och lögnens mekanismer var Hedenius starkt mottaglig för sådana paroller. Men först och sist är han lyhörd för den storartade lidelsen i Kierkegaards förkunnelse, den drabbande ironin, det gränslösa allvaret, den djärva satsningen på en enda sak, vad han uppfattade som det enda nödvändiga. ”Det personliga avtrycket” är vad Hedenius nästan alltid brukar leta efter, så snart han umgås med konst. I Kierkegaards patos, i dennes oförbehållsamma engagemang finner Hedenius just detta personliga avtryck. Här tycker han sig kunna avlyssna vad han kallar ”den sanna kommandostämman”:

All litterär produktion i den stora stilen betyder att en enskild människa hänsynslöst satsar sig själv, ansåg han och det med rätta. Det har alltid funnits och kommer väl alltid att finnas skribenter som har varit lika ”intelligenta” som han, men för ”den sanna kommandostämman”, den auktoritet som är det litterära geniets särmärke, krävs det ytterligare en sak: det oförbehållsamma engagemang som gör att det skrivna ordet tveklöst uttrycker en mänsklig existens. (*Om stora män och små*, s. 92)

Frågan är, om det inte är den engagerade opinionsbildaren Hedenius som här talar i egen sak lika mycket som i Kierkegaards? Och – kunde man fortsätta med en teaterviskning – har Hedenius någonsin kommit

¹⁰Søren Kierkegaard, ”Hvad jeg vil?” *Fædrelandet*, Lördag d. 31 Marts 1855, No 77. *Samlede Værker*, Bind 19. Khvn 1964, s. 49 f.

närmare den existentialism, som han i skilda sammanhang eljest var så angelägen att ta avstånd ifrån?

*

Vid sidan av de stora kraftproven från 1944 och 1964 finns det i Hedenius produktion emellertid också lugnare och mer tempererade Kierkegaard-upsatser. Jag tänker på den bagatellartade, improviserade men charmfulla redovisningen av vad som hänt under en professorsvecka i Uppsala. ”En vecka i februari”, heter den och trycktes första gången i *BLM* nr 5, maj-juni 1963 och omtrycktes i utvidgad form under titeln ”En vecka i februari 1963” i *Om dödshjälp och andra essayer* (1964). Särskilt Kierkegaards centrala verk *Om Begrebet Angest* blir här föremål för temperamentsfulla kommentarer. Nämnas bör också den beundransvärda essä ”Kierkegaard och kärleken” som kan läsas i *Fyra dygder* och som återgår på bidragen till två löpande serier i *Dagens Nyheter*, en om berömda måltidsskildringar och en annan om stora kärleksskildringar i världslitteraturen. Vad jag har i tankarna är en analys av ”In vino veritas-partiet” i *Stadier paa Livets Vej*, som bekant tänkt som ett motstycke till Platons dialog *Symposion*, samt vidare en psykologiskt finstämd betraktelse rörande Kierkegaards kärlekshistoria med Regine Olsen i samma roman.¹¹ Med enastående briljans fångar Hedenius här Kierkegaards egenart som diktare, dennes psykologiska finess och förmåga att i diktens form återge sin privata livshistoria. Och han får tillfälle att stanna vid tvenne händelser som – sedda i diktens trolldörr – kommit att höra till de allra berömdaste i hela vår nordiska litteratur: konflikten med fadern klädeshandlaren och den brutna förlovningen med Regine Olsen.

*

Vill man hitta en djupare förklaring till att Hedenius så gärna drogs till tänkare som Kierkegaard och Schopenhauer, tror jag att man först och främst bör stanna för att han hos dem fick stöd för – och i lika mån hittade bekräftelse på – sin egen djupa pessimism. Inte för intet lät han i en intervju för *Berlingske Aftenavis* (16/8 1951) förstå, att han särskilt gärna drogs till de stora religiösa pessimisterna, Pascal, Dostojevskij, Kierkegaard och Graham Greene. Till grund för sin pessimism brukade han anföra något som han kallade ”normen om det ondas vikt”. De oskyldiga barnen som torterades i Auschwitz eller den indiska kvinnan som tvingas

¹¹Uppsatsen ”Kierkegaard och kärleken”, som ingår i *Fyra dygder* (1955) för att senare publiceras på nytt i *Om stora män och små* (1980), har sitt upphov i en tidningsartikel ”Kärlek och melankoli” i *Dagens Nyheter* 27/8 1952 samt i en annan ”Kierkegaards symposion” i *Dagens Nyheter* 18/8 1954. I den slutliga essän återkommer detta tidningsstoff, fastän i omvänd ordning.

sticka ut ögonen på sitt barn, för att barnet därmed skall kunna bli tiggare och lättare klara överlevnaden i det indiska kastsamhället, nämner han som tänkvärda exempel på den extrema ondska och det radikala lidande som härskar här i världen. Dyligt lidande är så stort, anser han, att det aldrig kan uppvägas av Mozarts allra skönaste symfonier, aldrig av den svenska välfärdens välsignelser eller av något annat gott, av vad slag det vara månde.¹²

Normen om det ondas vikt ger till resultat en radikalpessimism som färgar åtskilligt vad Hedenius skrev om konst och litteratur och som naturligtvis erbjuder ett problem för honom på det personliga planet, särskilt om man ser den mot bakgrund av hans eljest så högt utvecklade rationalism och framstegstro. Hedenius är den förste att erkänna, att framstegen inom modern medicin, teknik, naturvetenskap och filosofi har varit oerhörda och att de nästan helt förändrat vår verklighetsbild. Men han är inte främmande för tanken, att framsteget i ett bestämt avseende havererat eller i varje fall inte på något avgörande vis förändrat människans grundläggande villkor. Ifråga om omätligt lidande och djup ondska – kort sagt i fråga om människans förmåga att tillfoga medmänniskan lidande – har tillståndet inte märkbart förändrats sedan Platons, Sofokles och Bibelns dagar. Nu som då gäller normen om det ondas vikt.

Om framstegstanken normalt föranleder optimism, föreskriver normen om det ondas vikt snarare, att också en modern och upplyst intellektuell omfattar ”den stora pessimismen”: människornas liv på jorden har alltid varit och är fortfarande långt mera ont än gott. Därvidlag har alls ingen förändring inträtt i nutiden. Den tillkämpade insikten härom ”betyder att det noga taget inte går att göra livet bättre, utan bara mindre ont”¹³ Om Hedenius normalt värjer sig mot Kierkegaards männi-

¹²Två ganska likalydande framställningar av ”normen om det ondas vikt” och dess motivering finner man i essän ”Tankar om livet”, vilken påträffas i *Fyra dygder* (1955) samt i *Livets mening* (1964). Men även i essän ”Pessimism” i *Om människovärde* (1982) återkommer samma argumentation, obetydligt varierad.

¹³*Egen sak – och andras*, s. 72. Däremot föranleder ”den stora pessimismen” inte någon konservativ eller reaktionär hållning politiskt. I ett ampert inlägg, uppsatsen ”Pessimismen och en frasrevolutionär”, värjer sig Hedenius beslutsamt mot Maria Bergom-Larssons och vissa yngre marxisters uppfattning, att hans och Sven Delblancs pessimism skulle göra dem till ”det beståendes försvarare”. ”Pessimistens misströstan om mänsklighetens lyckomöjligheter antar endast att sannolikheten för en gynnsam utveckling är alltför liten för att ge oss något större hopp. Men att *inga* utsikter till framgång skulle finnas är ingalunda påstått, och just därför kan pessimismen egga till stora ansträngningar till världens förbättring. Om utomordentliga värden står på spel och ett gynnsamt utfall är osannolikt, så bör jag anstränga mig till det yttersta för att ta den lilla, lilla chans som ändå finns.” (*Egen sak – och andras*, s. 73) Härom Nordin, a.a. s. 423 ff.

skofientliga asketism och blinda gudstro, känner han sig, med en sådan livssyn, likafullt hemmastadd i dennes djupa pessimism och förfallsteorier. Dessa viktiga inslag i Kierkegaards författarskap finner gensvar hos honom själv, ty Kierkegaards svartsyn bekräftar bara hans egen förhärskande livsstämning. På samma vis ser han i den store pessimisten Schopenhauer en av sina viktigaste inspiratörer och följeslagare. Och på likartat vis känner han sig hemma i den antika tragedins pessimistiska livssyn, i synnerhet den vi kan möta hos Sofokles.

*

Vill man göra en lång historia kort, kan man säga att han beundrar Sofokles gränslöst som en oöverträffad skildrare av människans utsatta och förfärliga villkor. Det beror på att Sofokles hade sinne för ”det tragiska”, att han förstod att människans liv fundamentalt är lidande, att lidandet så att säga är sammanvuxet med själva levandet och att det bara går att tränga tillbaka bitvis men aldrig helt och hållet. Det är denna mödosamt förvärvade insikt som Hedenius utvecklar i sin underbara essä ”Det tragiska”.¹⁴ *Kung Oidipus* uppfattar han som ett mästerverk som går utanpå det allra mesta i världslitteraturen. Det sammanhänger med att Sofokles här skänkt oss en lidandets tragedi, en lidandets höga visa, och att den, precis som Kierkegaards skrifter, ger en så sannfärdig bild av hur hjälplös och utlämnad människan i grunden är.

I *Oidipous tyrannos* – Hedenius var djupt förtrogen med de grekiska tragöderna och läste dem, som den gode grek han var, naturligtvis helst på originalspråket¹⁵ – väljer gudarna att krossa en god och framgångsrik härskare, konungen i Thebe, för brott som han ovetande begått: att ha mördat sin far och att ha äktat sin mor. Straffet över den oskyldige utmåts i form av ett omätligt lidande. När kungen upptäcker, att han är sin mors äkta make och att han blivit sina egna barns bror, bländar han sig själv, samtidigt som hans mor och drottning Iokaste begår självmord. Ingen pjäs kunde sluta i ett djupare mörker. Bländad, föraktad och utstött av sina landsmän tvingas Oidipus dra i landsflykt.

Det må vara, att Sofokles håller sig med ett föråldrat och magiskt gu-

¹⁴Essän ”Det tragiska”, tillägnad minnet av professorn i grekiska Gudmund Björck, trycktes i *BLM* 1955: häfte 8. Den behandlar Sofokles drama *Kung Oidipus* samt kommenterar Aristoteles, Fontenelles, Humes och Schopenhauers teorier rörande vad som inom estetiken brukat betecknas som det klassiska tragediproblemet. Med vissa ändringar och tillägg, särskilt rörande Schopenhauers syn på lidandet, finns samma essä omtryckt i *Fyra dygder* (1955) samt i *De gamle och lögnen* (1978). Här citering efter *Fyra dygder*.

¹⁵I titeluppsatsen i *De gamle och lögnen* (1972) namnger och kommenterar han tio (10) tragedier av Aiskylos, Sofokles och Euripides.

dabegrepp, färgat av de gamla grekernas religiösa föreställningar. Sådana olympiska gudar kan vi moderna läsare naturligtvis inte tro på, menar Ingemar. Men det räcker med att ersätta ordet ”gudarna” med ”ödet” eller ”tillvaron” för att vi skall inse, hur aktuellt och alltfört angeläget sorgspelet om den hjälplöse Oidipus är. I själva verket sitter vi ju alla i samma båt som kungen, menar Hedenius. Vi inbillar oss, att vi kan förverkliga våra avsikter, att vi själva kan länka våra öden, när vi sitter där och på rationella utilisters vis och, med mer eller mindre fyndiga argument, väger olika handlingsalternativ mot varandra. Men i själva verket glider ju initiativet ofta ur våra händer. De faktiska handlingarna och konsekvenserna av dem blir ofta helt andra än vi tänkt oss. Allt vilar – när det kommer till kritan – för att uttrycka det homeriskt ”i gudarnas knän” eller åtminstone ödets. Eller som Hedenius själv uttrycker det:

Att vi kan påverka vad som händer oss, förnekar inte dramat. Men det väsentliga, slutet, bestämmer gudarna och inte vi. Vi skall nämligen inte tro att våra *avsikter* förverkligas, ty vi är alla blinda, och ingen av oss vet vad som verkligen sker. Detta är den sanning om livet som denna stora tragedi vill utsäga. (*Fyra dygder*, s. 171)

Att leva seende och med öppna ögon var för Hedenius naturligtvis det önskvärda tillståndet för den intellektuelle. Att göra sig medveten om sina livsmål och sina värderingar, är den intellektuelles första åliggande och främsta plikt. Men han var fullt på det klara med att Oidipus omedvetenhet och blindhet kanske trots allt ger en sannfärdigare och mer realistisk bild av våra villkor. Alltför sällan kan människan bedöma innebörden av sina handlingar och avsikter¹⁶, och bara i obetydlig mån är hon genom sin reflexionsförmåga i stånd att minimera lidandet och ondskan i det vedervärdiga liv som vi har omkring oss och som enligt Hedenius är felkonstruerat och i grunden absurt.

När Sofokles på ett ställe låter kören utbrista i klagorop av djup svartsyn och förtvivlan, återger han en i grekiskt tänkande vida spridd föreställning som återfinns också hos Theognis, Herodotos, Plutarkos och många andra.¹⁷ Denna körsats utgör essensen i Sofokles bittra humanism

¹⁶Också på denna punkt befinner sig Hedenius i samklang med och låter sig säkerligen inspireras av Schopenhauer. I Schopenhauer-essän ”Den stora pessimismen”, först tryckt i *Kulturkontakt* 1957, nr 9 och sedan omtryckt i den här citerade essäsamlingen *Om stora män och små* (1980), heter det: ”Han ansåg, att de verkliga motiven till våra handlingar är annorlunda än de skäl vi uppger för oss själva eller andra. Ovetenheten om den egna existensens innebörd är en förutsättning för livet och en av orsakerna till dess ondska” (s. 70 f.)

¹⁷Tanken att det bästa är att aldrig ha blivit född och det näst bästa att få dö så snart som möjligt återgår på den kända myten om kung Midas och satyren Silenos. Efter att ha supit Silenos full frågar kungen denne vad en människa bäst

och slår an djupa strängar i Hedenius inre, eftersom den svarar mot hans egna svärmodiga grubbel över frågan om livet över huvud taget är värt att leva. Så här heter det hos Sofokles

Aldrig födas är yppersta lott.
Därnäst, om man en gång är född,
ofördröjligen återvända
till det land därifrån man kommit.¹⁸

Hedenius egen livsbedömning är bara obetydligt ljusare:

Visserligen tillåter den stora pessimismen slutsatsen, att det hade varit bättre om livet på jorden aldrig hade uppkommit, men även det har ett begränsat intresse, eftersom vi inte ser någon möjlighet att snabbt göra slut på detta liv.¹⁹

Men det är intressant att lägga märke till att detta berömda körparti inte återfinns i *Kung Oidipus* utan i det ålderdomsdrama som Sofokles skrev som 90-åring och som skildrar fortsättningen av Oidipussagan och som heter *Oidipus i Kolonos*. Också om detta senare drama har Ingemar skrivit en märklig essä, den återgår på en föreläsning vid Uppsala universitet. Och detta drama beundrade han för egen del, om möjligt, ännu mer än *Kung Oidipus*.

Måste jag jämföra två så enastående konstverk som "Konung Oidipus" och "Oidipus på Kolonos", kan jag inte dölja att "Oidipus på Kolonos" står mitt hjärta närmast. Med sin rika mänsklighet och sin djupa, blommande skönhet är det för mig det största av alla de grekiska dramerna. (s. 42)²⁰

Jag skall inte närmare gå in på skälen varför han sätter *Oidipus i Kolonos*

kan önska sig. Silenos svarar då: att aldrig ha blivit född och därnäst att få dö så snart som möjligt. Härom Paulys *Real-Encyclopädie der Classischen Altertums-wissenschaften, Neue Bearbeitung. Begonnen von Georg Wissowa Unter Mitwirkung zahlreicher Fachgenossen herausgegeben von Wilhelm Kroll. Band 15:2*, uppslagsordet Midas, särskilt spalterna 1527–1529. Pauly betecknar myten som "fast ein *locus communis* antiker Trostschriften" och lämnar ett stort antal belägg från Aristoteles till Ovidius. Särskilt berömda belägg möter hos Theognis, Herodotos och Plutarkos. Se härom vidare Tobias Dahlkvists Uppsaladissertation *Nietzsche and the Philosophy of Pessimism. A Study of Nietzsche's Relation to the Pessimistic Tradition: Schopenhauer, Hartmann, Leopardi*, Acta Universitatis Upsaliensis, *Uppsala Studies in History of Ideas* 35 (Uppsala 2007), s. 154, not 370.

¹⁸Sofokles, *Oidipus i Kolonos*, tolkad av Emil Zilliacus (1945), s. 126.

¹⁹*I egen sak – och andras* (1976), s. 72.

²⁰"Oidipus på Kolonos", publicerades första gången i *BLM* 1957: häfte 10 och omtrycktes sedan i *De gamle och lögnen* (1978). Citering här efter *De gamle och lögnen*. För egen del föredrar jag Emil Zilliacus sakligt mer korrekta översättning av dramats titel, med prepositionen "i".

så högt – jag hoppas kunna redovisa dem utförligare i min kommande bok – utan vill här bara antyda, att om han älskar *Kung Oidipus* som en lidandets högsång och där söker bekräftelse på sin egen djupa pessimism, så älskar han *Oidipus i Kolonos* ännu högre, eftersom detta invandrardrama stämmer upp en medlidandets höga visa. Och om lidandet är vårt gissel i denna mörka värld, så är i gengäld medlidandet människans ädlaste passion, den dygd som Ingemar Hedenius sätter högst av alla. Den är, och även här överensstämmer hans åsikter tydligt med läromästaren Schopenhauers, grunden för all moral. Utan förmåga till empati och inlevelse i medmänniskors betryck försämras nämligen vår handledningsberedskap, vår förmåga att inskrida till deras undsättning. Och därmed hotas själva människovärdet. Att medlidandet sedan kan förorenas av sentimentalitet och egocentricitet, är en sak för sig. Det har Ingemar Hedenius haft en skarp blick för än flertalet moralister. Men när den äldre och blinde, landsflyktige Oidipus tas om hand av kung Theseus och i Athén bereds en fristad, helt sonika därför att han är olycklig och lider, visar Sofokles på vad som utgör själva kvintessensen i det attiska begreppet gästvänskap: medkänslan, medlidandet, förmågan att se den lidande medmänniskan och sträcka henne en hjälpande hand.

*

Sådant och mycket annat kan man lära sig, när man umgås med Ingemar Hedenius, inte som filosof utan som den passionerade litteraturläsare och estetiske tänkare han är. I Tro och vetande-debatten, i uppgörelsen med teologerna och med kyrkan, hade Ingemar långa rader av motståndare att polemisera mot. Men i den estetiska produktionen, i skrifterna om konst, litteratur och musik, är det en helt annan Ingemar Hedenius som vi möter, långt mindre stridslysten. Här får han anledning att skriva om dem han älskar och beundrar. Här, anser jag, kommer man honom verkligt nära som skribent och som människa. Här avtecknar sig hans känsliga ansikte alldeles naket och utan förklädnader. Här anar vi, tydligare än i många andra sammanhang, hur tryggt han bottnar i sina egna, personliga värderingar. Och humanisten Hedenius tar inga genvägar, gör det inte lätt för sig. Vi får möta – hur var det han skrev om vännen Gunnar Oxenstierna? –

en man som läste på allvar och tog allvarliga saker allvarligt, en sällsynthet och dock ett nödvändigt villkor för att alls vara något annat än en murvel i förhållande till litteraturen.